

VÁLÁS, ÉLETTÁRSI KAPCSOLATOK FELBOMLÁSA

MAKAY ZSUZSANNA – MURINKÓ LÍVIA

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- » A válások száma 2010 és 2018 között erőteljesen, mintegy 30%-kal csökkent. 2019-ben hosszú idő után újra emelkedett a számuk (4%-kal), 2020-ban azonban ismét csökkenés figyelhető meg. A csökkenés mértéke 15% volt, így 2020-ban 14 979 válást mondtak ki. A válások havi száma 2020-ban erőteljesen ingadozott, ami arra utal, hogy alakulásukat erősen befolyásolta a koronavírus okozta járvány.
- » Amennyiben a 2020-as válási magatartás változatlan maradna, úgy a házasságok 33%-a végződne válással, 2019-ben ugyanez a mutató 38%, míg 2010-ben 46% volt.
- » A válási hajlandóság 2010 óta tartó csökkenése csak a 40 év alattiakat érintette, az 50 éves vagy annál idősebb házasságok körében a 2010-es években negyedével emelkedett a válási arány. A hosszú ideje csökkenő válási tendencia a házasságban élő népesség csökkenő számának és a válási hajlandóság mérséklődésének tudható be.
- » Az átlagos életkor váláskor továbbra is emelkedik. 2019-ben a nők átlagosan 42,3 évesen, a férfiak 45,3 éves korukban váltak el.
- » A párok a házasság harmadik évében válnak el a leggyakrabban. Miközben az elválók átlagos házasságtartama az utóbbi években stagnált, a legfeljebb négy és a legalább húsz év házasság után elváltak aránya nőtt.
- » Az utóbbi évtizedekben csökkent a válás által érintett közös kiskorú gyermekek száma. Ennek oka, hogy egyre több olyan pár válik, akiknek nincsen közös (kiskorú) gyermeke (2019-ben a válások közel felében nem volt) vagy a gyermekeik már felnőttek. Emellett az elváló gyermekes párok gyermekszáma is csökkent. 2019-ben így is mintegy 14 ezer kiskorú gyermek élte meg a szülei válását.
- » Az első élettársi kapcsolatok és házasságok bomlékonysága az elmúlt három évtizedben számottevően nőtt. A párkapcsolati stabilitás általános csökkenése mögött az állhat, hogy egyre többen élnek együtt élettársként házasságkötés előtt (vagy helyett).
- » Az élettársi együttélések a kapcsolatok első éveiben sokkal gyakrabban bomlanak fel, mint az előzetes együttélés nélkül kötött első házasságok. Viszont ha egy pár legalább az ötödik évfordulójáig együtt marad, utána az élettársi kapcsolatként és a házasságként indult együttélések stabilitása hasonló.

BEVEZETÉS*

A magyarországi 15 éves és annál idősebb népesség többsége párkapcsolatban él: 42%-a házasságban, 13%-a pedig élettársal él (KSH, 2016-os mikrocenzus), mintegy 6%-uknak pedig külön élő tartós kapcsolata van (*Életünk fordulópontjai* panelkutatás, 2016/17). Amennyiben a házasságban élők kapcsolata felbomlik, az a legtöbb esetben „hivatalosan” történik, és a bírósági felbontás után bizonyos, az elvált felekre, illetve a házasságra vonatkozó adatok bekerülnek a válási statisztikákba. Ez lehetőséget ad a válások teljes körű elemzésére¹.

Ezzel szemben a házasságkötés nélkül, élettársi kapcsolatban élő párok kapcsolatának felbomlásáról csak a lakossági adatfelvételek, mint például az *Életünk fordulópontjai* panelkutatás nyújtanak információt. Ezek – a válási statisztikákkal ellentétben – nem teljes körűek, és csak bizonyos évekre állnak rendelkezésre. Az *Életünk fordulópontjai* adatbázisa a válaszadó korábbi párkapcsolatainak csak arról az időszakáról tudósít, amikor a pár együtt élt, az összeköltözést megelőző időszakról és a korábbi külön élő párkapcsolatokról nincs információnk. Ezért az elemzés során csak az együttélésen alapuló párkapcsolatok (élettársi együttélések vagy házasságok) alakulásáról tudunk beszámolni.

A válás a házasság bírósági felbontással való megszűnése.² Demográfiai szempontból egy olyan eseményről van szó, amely következtében a felek házastárs helyett *elváltként* családi állapotúak lesznek. Ugyanakkor az elvált családi állapotúak csoportja nem tartalmaz mindenkit, aki valaha elvált, hiszen egy újabb házasságkötés után ismét házastársi családi állapotúvá válhattak. Élettársi kapcsolat felbomlása esetén nem változik a felek hivatalos családi állapota, ugyanakkor az

élettársi kapcsolatban élők lehetnek nőtlen vagy hajadon, elvált, özvegy vagy akár házastársi családi állapotúak is, amennyiben nem a házastársukkal, hanem másik személlyel élnek együtt.

A hivatalos családi állapot jelentősége csökkent az elmúlt évtizedekben. Míg korábban például a gyermekek döntő hányada házasságban született, addig manapság a nőtlen, hajadon, kisebb mértékben az elvált vagy özvegy családi állapotú nők és férfiak gyermekvállalása is létező jelenség, noha a házasságkötések utóbbi években tapasztalható nagymértékű emelkedése miatt (*lásd az Párkapcsolatok, házasságkötés fejezetet*) a gyermekek mintegy 70%-a ismét házasságban születik. A 2019-ben született gyermekek 2,9%-a esetében volt az anya elvált családi állapotú (KSH, népmozgalmi adatbázis).

A fejezetben először bemutatjuk és röviden értelmezzük a válások számának változását, a válási hajlandóság alakulását, a válások és a felbontott házasságok jellemzőit. A 2020-as évre vonatkozó teljes válási statisztika még nem áll rendelkezésre, ezért a részletes elemzések során a 2019-ig tartó trendeket mutatjuk be, ugyanakkor kitérünk arra is, hogy 2020-ban hogyan alakult a válások száma, és milyen szerepe lehet a Covid19-járványnak a házasságok felbontásában. A hazai helyzet ismertetése után röviden az európai tendenciákra is kitérünk. Ezután bemutatjuk a válások bírósági lefolyását és a kiskorú gyermekek érintettségét. Majd a fejezet második felében áttekintjük az élettársi kapcsolatok felbomlását is, hiszen csak így tudunk teljes képet adni az együtt élő párok kapcsolatának jellemzőiről, bomlékonyságáról. Ugyanakkor fontos a két kapcsolati típus különbözőségeinek és eltérő dinamikájának szem előtt tartása. A fejezet végén ezért összehasonlítjuk egymással a házasságok és az élettársi

* Murinkó Líviát a fejezet elkészítésében a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta.

¹ Vannak házások, akik már ugyan külön élnek, de hivatalosan (még) nem váltak el, ezért nem szerepelnek a népmozgalmi válási adatokban. A házások szétköltözésével és a válási folyamattal részletesen a Demográfiai portré 2018-as kiadásában foglalkoztunk.

² A házasság megszűnik az egyik házastárs halálával is, ám jelen fejezetben a válásokra helyezzük a hangsúlyt.

kapcsolatok stabilitását, a kapcsolatok felbomlásának időbeli alakulását. Ehhez nézőpontot váltunk, és nem a megadott években felbomlott kapcsolatok jellemzőit vizsgáljuk, hanem egy-egy időszakban összeköltözött vagy házasságot kötött párok kapcsolatait követjük nyomon egy hosszabb időszakon, akár egy-két évtizeden keresztül. Ehhez pedig egy tágabb időtávra van szükség.

A VÁLÁSOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

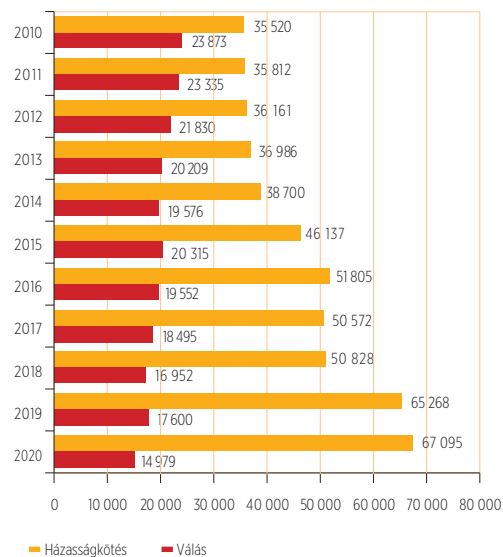
Magyarországon a 2000-es évek eleje óta csökken a válások száma. Ekkor évente 24–25 ezer válást mondtak ki, és ez a szám 2015 óta tartósan 20 ezer alatt van. Ugyanakkor 2019-ben az előző évinél 648-cal, azaz 4%-kal több, 17 600 házasság bomlott fel. 2020-ban 14 979 válást mondtak ki, vagyis ismét csökkent a válások száma (1. ábra). 1958 óta nem volt ilyen alacsony a válások száma Magyarországon.

2000 és 2010 között a házasságkötések száma is csökkent, az utóbb évtizedben azonban ellentétesen alakult a házasságok és a válások száma: a válások csökkenő tendenciája mellett 2010 után a házasságkötések száma emelkedni kezdett. 2019-ben és 2020-ban különösen magas volt a házasságkötések száma, 2020-ban 67 095. Az adott évben kötött házasságok és a válások száma egymástól nagyrészt függetlenül alakul, mivel az elvált párok évekkal vagy akár évtizedekkel korábban házasodtak össze.

A válások száma függ a házas népesség számától és válási magatartásuktól. A házas népesség létszáma az 1980-as évek óta folyamatosan csökken: 1980 és 2010 között 30%-kal (5,6 milliőről 4,6 millióra), majd 2010 és 2020 között további 10%-kal csökkent (KSH, Demográfiai évkönyv, 2019). Mindeközben a válások száma az első időszakban csak 15, majd az utóbbi 10 évben 26%-kal csökkent. Így a válások alakulását

elsősorban a válási hajlandóság csökkenése befolyásolta az utóbbi évtizedben, ami jóval nagyobb mértékben esett vissza, mint a házasságok száma.

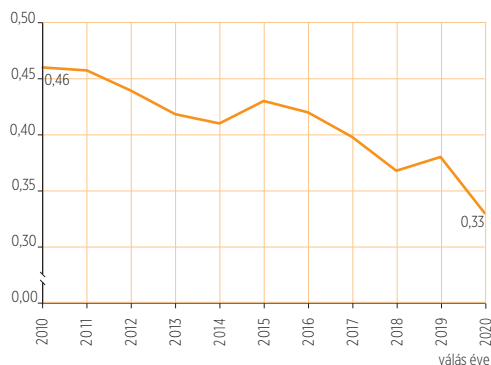
1. ábra. A házasságkötések és a válások száma

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek. 2020: KSH, STADAT-adatbázis.

Ezt támasztja alá a teljes válási arányszám^F csökkenése is. Ez a mutató a házasságkötések számát és a házasságtartamot is figyelembe veszi, ezáltal küszöböli ki az évenkénti változásokból adódó torzításokat.

2. ábra. Teljes válási arányszám

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek.

Az arányszám azt feltételezi, hogy egy adott évben házasságra lépők házasságuk minden egyes évében akkora válási kockázatot élnek majd meg, mint az adott évben éppen elvált házaspárok. Így a házasság tartama szerinti válási arányok alapján becslést ad arra, hogy a házasságok hány százaléka ér véget válással. A mutató az eddigi legmaga-

sabb értékét 2008-ban érte el először, ekkor 0,46 volt, vagyis a házasságok csaknem fele esetében lehetett válásra számítani. A 2010-es évek eleje óta itt is csökkenő tendencia figyelhető meg: 2019-ben 0,38, míg 2020-ban 0,33 volt a teljes válási arányszám, vagyis a házasságok mintegy 33%-ában lehetett válásra számítani (2. ábra).

A VÁLÁSOK ALAKULÁSA A COVID19-JÁRVÁNY IDEJÉN

A válások számának 2019-hez viszonyított 15%-os csökkenése miatt felmerül a kérdés, hogy a 2020-as visszaesés mennyiben tudható be a koronavírus okozta járványnak. A járvány 2020. március 15. és 31. között ítélkezési szünetre kényszerítette a bíróságokat, majd a veszélyhelyzet miatt kevesebb személyes jelenléte igénylő ítélkezési rend lépett érvénybe, ami alapvetően megváltoztatta a bíróságok működését.

Az adatokat havi bontásban vizsgálva azt látjuk, hogy 2019-hez képest 2020 első két hónapjában (a járványhelyzet kihirdetése előtt) 10%-kal több volt a válás (K7. ábra). Majd a tavaszi hónapokban számottevően csökkent a válások száma: a visszaesés márciusban 50, áprilisban 96, májusban pedig 85%-os volt az egy évvel azelőttihez képest. Mind az ítélkezési szünet, mind pedig az ekkor érvényben lévő kijárási korlátozások erőteljesen hatottak tehát a válások számára. Ugyanakkor a számok arra utalnak, hogy ez után az elmaradt ítéletek nagy része kihirdetésre került, hiszen a rákövetkező öt hónapban 2019-hez képest sokkal több válást mondtak ki, pl. júliusban 86%-os volt a növekedés az egy évvel korábbihoz viszonyítva. Októberben lényegében megegyezett a két év válási száma, míg 2020 utolsó két hónapjában csökkent 2019-hez képest. Ekkor – az ismételt ve-

szélyhelyzet ellenére – nem volt újabb ítélkezési szünet a bíróságokon, vagyis elképzelhető, hogy itt a válások száma már további fenntartások nélkül összevethető a megelőző évivel.

Összességében a számok arra engednek következtetni, hogy a Covid19-járvány miatt a válások egy részének a kihirdetése későbbre halasztódott, ám ezek néhány hónapos csúszás után végül még az év során jogerőre emelkedtek. Mivel azonban 2018 és 2019 között nőtt a válások száma, nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a 2020-ban megfigyelt csökkenés a korábbi csökkenő tendencia folytatása, hanem fennáll annak a lehetősége, hogy az ítéletek egy része a járványhelyzet miatt nem született meg vagy későbbre halasztódott.

A koronavírus-járvány nemcsak a már folyamatban lévő válópereket befolyásolhatta, hanem a válási hajlandóságot is növelhette. Egyes kutatások arra utalnak, hogy a kijárási korlátozások és az összefoglalás növelték a családon belüli konfliktusok és az erőszakos esetek számát, ami a későbbiekben megnöveli majd a válásért folyamodók számát is (Mesa Vieira et al., 2020). Hogy ez így lesz-e, csak a következő évek során fog kiderülni, hiszen a kijárási korlátozások a válóperek indítását is hátráltatták. Például Dániában 2020-ban 7%-kal kevesebben nyújtottak be válókereget, mint 2019-ben (Fallesen, 2021).

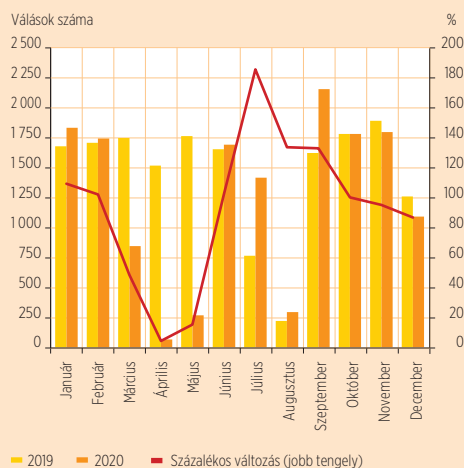
Ugyanakkor vannak olyan kutatások is, amelyek inkább a válások számának csök-

kenését jelzik előre (Brodeur et al., 2021), amit több ország 2020-ra vonatkozó csökkenő válási adatai is alátámasztanak. Miért csökkenhet a válási hajlandóság egy világjárvány alatt? A bizonytalanság, a gazdasági nehézségek, a korlátozó intézkedések és a fizikai távolságtartásra vonatkozó szabályok csökkentik a párok mozgásterét, növelik az egymásra utaltságukat. A külön költözés nehezen megvalósítható, a válási jogi útjai is nehezebben vagy egyáltalán nem járhatók. Természetesen azt a magyarázatot sem vehetjük el, hogy a több együtt töltött idő pozitív hatást is gyakorolhat a kapcsolatokra.

A következő évek válási számai fogják megmutatni, hogy Magyarországon hogyan hatott a járvány a házasságokra, hiszen a 2020-ban kezdeményezett válások egy része még folyamatban van, és a járvány 2021-re is áthúzódott. A kimondott válások száma így nem mutat

pontos képet a járványnak a házasságok bomlékonyságára gyakorolt hatásáról.

K1. ábra. A válások számának alakulása és százalékos változásuk (2019 azonos hónapja =100%)

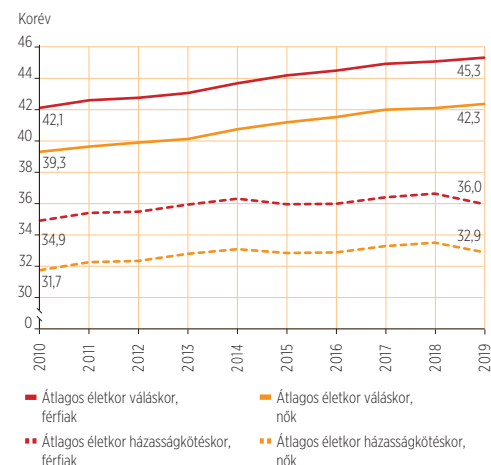
Forrás: KSH, Népszometriai adatok; saját számítás.

A VÁLÁSOK ÉS AZ ELVÁLT FELEK FŐBB JELLEMZŐI

A 2019-ben elváltak 84%-ának ez volt az első válása, 14% másodjára és 2% harmadik vagy többedik alkalommal vált el. A második vagy többedik alkalommal válók aránya az ezredforduló óta gyakorlatilag változatlan.

Az átlagos életkor házasságkötéskor 2010 és 2018 között – mindkét nemet együtt vizsgálva – mintegy másfél évvel emelkedett, majd ez a tendencia az utóbbi években megállt. Az átlagos életkor váláskor ezzel szemben töretlenül emelkedik, így a két életkor közötti különbség is növekszik (3. ábra). 2019-ben a válás kimondásakor a nők átlagosan 42,3, a férfiak pedig 45,3 évesek voltak.

3. ábra. Az átlagos életkor házasságkötéskor és váláskor nemek szerint

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek.

A váláskori átlagos életkor növekedését egyrészt az magyarázza, hogy – az utóbbi éveket kivéve – hosszú távon, az 1990-es évek óta megfigyelhető volt a házasságkötési életkor emelkedése is, másrészt, hogy átlagosan egyre később, egyre több együtt töltött év után válnak el a házaspárok.

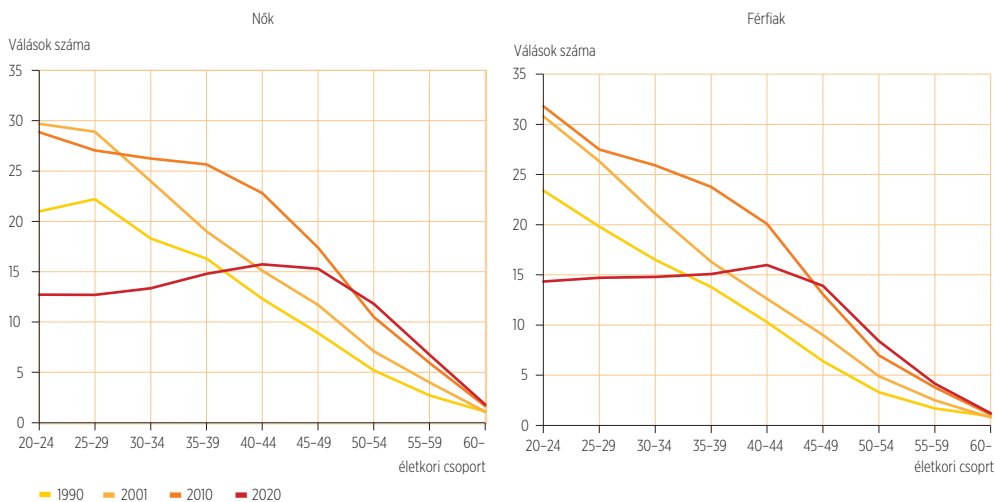
Az elmúlt évtizedekben nem csak az elvált párok átlagos életkora növekedett, de a korszerkezetük is átalakult (4. ábra). 1990 és 2010 között a házasságban élők minden életkori csoportjában jelentősen emelkedett a válások aránya. A növekedés a 20 év alattiak és a 30–60 év közöttiek esetében volt a legerőteljesebb (a körükben húsz év alatt mintegy kétszeresére nőtt az ezer házásra jutó válások száma). A 2010-es években a válási hajlandóság csökkenése csak a 40 év alattiakat érintette (tíz év alatt a felére-kétharmadára csökkent a körükben az ezer házásra jutó válások száma), miközben az 50 éves vagy annál idősebb házások esetében emelkedett a válási arány.

A válásokkal végződő házasságok átlagos tartama 2010-ben még 12,9 év, 2019-ben pedig már 14,3 év volt. Megállapítható az is,

hogy a válások egyre nagyobb részét kérévenyezik a hosszú ideje házasságban élők: a 2019-ban kimondott válások közel harmada legalább 20 éves házasságnak vetett véget, miközben ez az arány 2000-ben 22, 2010-ben pedig 27% volt (5. ábra). Az ilyen hosszú ideje tartó házasságok felbomlása a 2000-es évek óta vált gyakoribbá, az utóbbi években ugyanakkor nem következett be további növekedés. A valamivel rövidebb ideje tartó, 15–19 éves vagy 10–14 éves házasságok esetében nem történt lényegi változás az utóbbi két évtizedben. Az 5–9 éve kötött házasságok felbomlási aránya csökkent. A legfeljebb 4 éves házasságok felbomlásának részaránya az utóbbi években tartósan 15 és 20% között alakul, és az utóbbi években enyhe emelkedés figyelhető meg.

A hosszú ideje fennálló házasságok növekvő bomlékonysága és az 50 éven felüliek emelkedő válási hajlandósága több európai országban és az Egyesült Államokban is megfigyelhető, ezért a kutatások középpontjába került. Sokáig az volt a feltételezés, hogy ezek a válások valamilyen életeseeményhez, például a gyermekek önállóvá vá-

4. ábra. Ezer megfelelő korú házasság nőre és férfira jutó válás

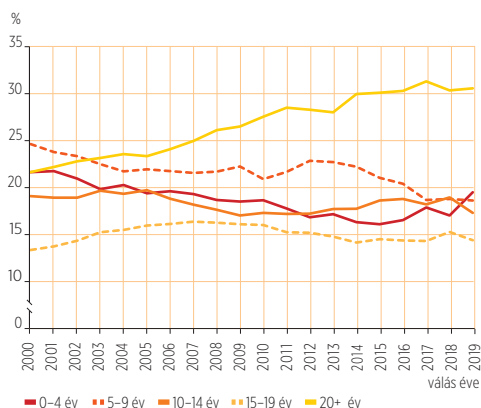

Megjegyzés: A 20 év alattiak az alacsony elemszám miatt nem szerepelnek az ábrákon.

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyv; KSH, 2021.

lásához vagy nyugdíjba vonuláshoz köthető. A kutatások szerint azonban nem erről van szó, hanem lényegében ugyanazok a tényezők (a kapcsolat hossza, a kapcsolat minősége, anyagi tényezők, stb.) befolyásolják az időskori válásokat, mint a korábban történőket (Lin et al., 2016). Az idősebb korban elváló felek se nem magányosabbak, se nem izoláltabbak, mint a fiatalabban elválók (Högnäs, 2020). Ugyanakkor az unokák léte csökkenti az időskori válás valószínűségét (Alderotti et al., 2020).

5. ábra. Az adott évben felbontott házasságok időtartam szerinti megoszlása

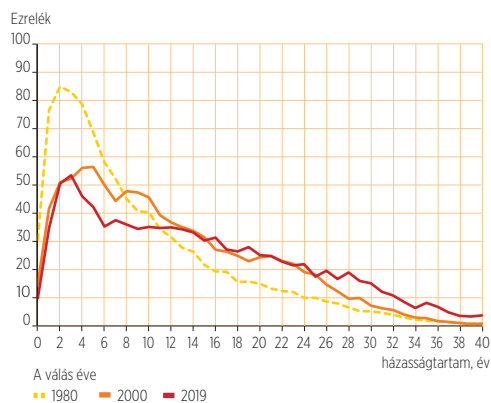

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek.

A válások tanulmányozásánál érdemes áttekinteni, hogy az átlagos házasságtartam növekedése mögött milyen változások állnak, jellemzően a házasság hányadik évében kerül sor a kapcsolat felbomlására, és ez hogyan alakult át. A házasság első éveiben a leggyakoribbak a válások, majd a házasság későbbi szakaszában ritkábbá válnak. Ugyanakkor e téren erőteljes változás történt az utóbbi évtizedekben, nevezetesen csökkent a válások száma a házasság első éveiben, és valamelyest nőtt a házasság későbbi szakaszában. Így a két érték közelebb áll ma egymáshoz, mint korábban. Ezer, 1980-ban kimondott válásból például 85 a házasság második évében ért véget, míg a 2019-ben

kimondott válások esetében ez csak 51 volt (6. ábra). Ez feltehetően azzal magyarázható, hogy manapság a legtöbb házasságot együttélés előzi meg, és jellemzően csak azok lépnek házasságra, akiknek a kapcsolata már túl van az első, bomlékonyabb éveken. A legalább 10 éve tartó házasságok esetében a trend megfordul, és a korábbi évtizedekhez képest nő a válások gyakorisága minden további házasságtartam esetében. 2019-ben a házasságok harmadik évében volt a legmagasabb a válások aránya (ezer házasságkötésre 53 válás jutott), 10 évnyi házasság után 35 ezrelék, 20 éve tartó házasság után 25 ezrelék bomlott fel.

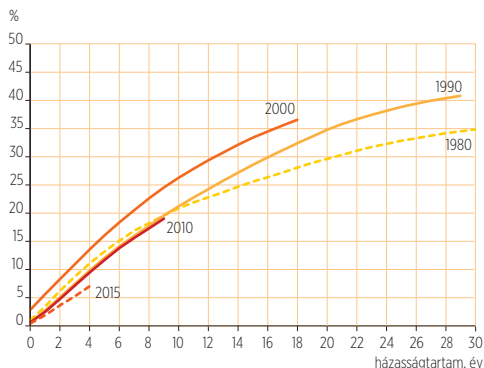
6. ábra. Ezer házasságra jutó válás a házasság időtartama és a válás éve szerint

Forrás: KSH, népmozgalmi adatbázis. Saját számítás.

A házasságkötés éve és a házasságtartam együttes figyelembevételével felrajzolható az adott évben kötött házasságok hosszú távú pályája. Az 1980-ban kötött házasságokhoz képest mintegy két évtizedden keresztül emelkedett a válási arány, az új évezredben azonban megfordult a tendencia. A hosszú távú trendeket figyelembe véve egyrészt látszik, hogy az 1990-ben kötött házasságok kevésbé stabilak, mint a tíz évvel korábban létesítettek. A rendszer váltás idején házasodó párok kapcsolatának 41%-a bomlott fel 30 éven belül, míg

7. ábra. A felbomlott házasságok kumulált aránya a házasságkötés éve és a házasság időtartama szerint

Forrás: KSH, népmozgalmi adatbázis. Saját számítás.

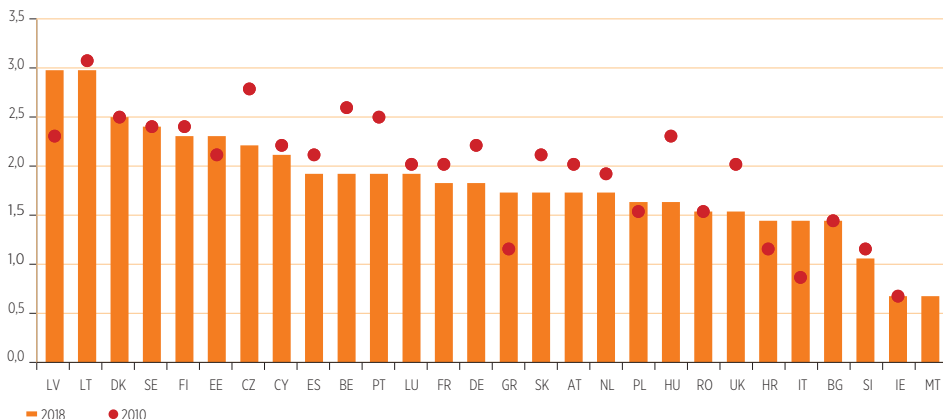
az 1980-ban házasulók esetében a 35%-a. A 2000-ben kötött házasságok törékenysége pedig tovább nőtt: míg az 1980-ban kötött házasságok negyede bomlott fel az első 15 évben, addig a 2000-ben kötöttek közel harmada (7. ábra). A 2000-es és a 2010-es éveket összehasonlítva azonban trendforduló rajzolódik ki, hiszen nőtt a házasságok stabilitása: a 2010-ben kötött házasságok 19%-a bomlott fel 9 év alatt, míg

a 2000-ben létesültek negyede. A 2015-ben kötött házasságok még csak néhány éve tartanak, ám a korábbiakhoz képest ezek is stabilabbnak tűnnek. Azonban, ha figyelembe vesszük a hosszú házasságtartamot követő válások növekvő arányát, kérdés, hogy a közelmúltban kötött házasságok relatív stabilitása hosszabb távon is megmarad-e.

VÁLÁSI TENDENCIÁK EURÓPÁBAN

Európában a válási számok és tendenciák igen eltérők. A legmagasabb válási arányszámok a balti államokban, valamint Észak-Európában figyelhetők meg, míg a legalacsonyabbak Máltán, Írországban, és Szlovéniában. Az eltérő szabályozás nagymértékben befolyásolja a válások számát. Máltán például csak 2011 óta lehet elválni, és a bíróság – az ír törvényekhez hasonlóan – csak akkor bonthatja fel a házasságot, ha a felek már legalább négy éve külön élnek. A szigorú szabályozás egyértelműen tükröződik az alacsony válási arányszámokban (8. ábra).

8. ábra. A nyers válási arányszám Európában (a válások száma 1000 lakosra vetítve)

Megjegyzés: Írország, Görögország, Németország, Ciprus és Belgium esetében a 2017-es adat, Egyesült Királyság és Franciaország esetén 2016-os adat. Máltán csak 2011-ben tették lehetővé a válást, ezért van adathiány 2010-re vonatkozóan.

Forrás: Eurostat.

Az utóbbi évtizedekben Európa-szerte nőtt a válási hajlandóság (az EU28-ban 1990-ben 1,6, míg 2000-ben 2 volt a nyers válási arányszám), ám az utóbbi évek tendenciái vegyes képet mutatnak. 2010 óta európai átlagban 2-ről 1,9-re csökkent a nyers válási arányszám^F, és 2010-hez képest 16 országban csökkentek a számok, míg 6 országban figyelhető meg növekedés. Egyes országokban (Belgiumban, Csehországban vagy az Egyesült Királyságban) már az 1990-es évek közepe óta folytatódó csökkenő tendenciáról van szó, míg Magyarországon a válások száma csak az utóbbi években kezdett el mérséklődni. Számottevő növekedés történt ugyanakkor Görögországban, ahol 2010-ben 1,2, míg 2018-ban 1,8 válás jutott ezer lakosra. Olaszországban is hasonló a tendencia, Lettországon már 2010-ben is magas, 2,4 volt az arányszám, majd ez tovább nőtt, 2018-ban 3,1-re.

A HÁZASSÁGI BONTÓPEREK LEZAJLÁSA ÉS A GYERMEKEK ELHELYEZÉSE

2019-ben a válások 30%-ában egy, 18%-ában két közös kiskorú gyermek volt érintett, az esetek mintegy 5%-ában pedig nagycsaládos házaspárok váltak szét (1. táblázat). A válások egyre nagyobb hányada zajlik le úgy, hogy nem érintett a házasságból született kiskorú gyermek. 2019-ben ez a válások 48%-ánál volt így, míg 1990-ben a 30%-ot sem érte el ez az arány. Ennek az az egyik magyarázata, hogy általában csökken a gyermekszám, a másik pedig, hogy nő a házasságtartam, tehát elképzelhető, hogy a válás nagykorú gyermekeket érint nagyobb arányban. Erre vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal, mert a válási statisztika külön rögzíti a férj és a feleség nagykorú gyermekeinek a számát, de az nem derül ki, hogy közös gyermekekről van-e szó. Mindenesetre a

2019-ben elvált nők és férfiak ötödének nem született soha gyermeke, és ezek az arányok 1990 óta alig változtak.

1. táblázat. A válások megoszlása az életben levő közös kiskorú gyermek(ek) száma szerint

	0	1	2	3 vagy több	Összesen
1990	29,5	36,0	28,2	6,3	100
2000	37,8	35,4	21,6	5,2	100
2010	40,5	32,0	21,1	6,4	100
2019	47,8	29,5	18,1	4,6	100

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek.

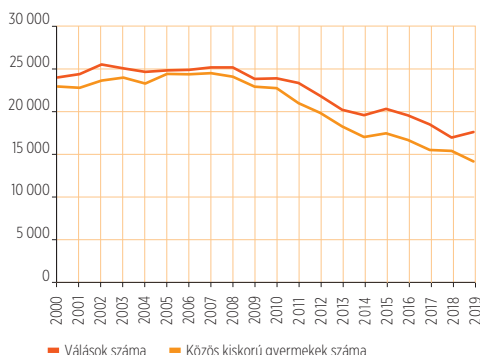
Összességében elmondható, hogy 2008 óta egyre kevesebb a szülei válása által érintett kiskorú gyermek, noha a számuk továbbra is magas: 2019-ben összesen 14 162, míg 2008-ban 24 ezer gyermek volt érintett (9. ábra). Életkor szerinti megoszlásuk azt mutatja, hogy emelkedik a szülei válását nagyobb gyermekkorban megélők aránya: míg 1990-ben az érintett gyermekek harmada 7 évesnél fiatalabb volt, addig arányuk 2019-re 26%-ra csökkent, és 74%-uk immár 7 és 18 év között volt a szülők házasságának felbomlása idején.

A statisztikában nem szerepelnek azok a – valószínűleg nagyszámú – gyermekek, akinek szülei nem házasodtak össze, ám érintettek a párkapcsolat felbomlásában. A *Gyermekdemográfia* című fejezetben a gyermeki életpályákról ilyen szemszögből is részletesebben lehet olvasni.

A Polgári törvénykönyv 2014-es módosítása során megváltoztak a kiskorú gyermekek elhelyezésére vonatkozó szabályok. Korábban, ha a szülők úgy döntöttek, hogy elválnak, illetve megszüntetik az életközösségüket, mindenképp arról kellett dönteniük, hogy gyermeküket melyik szülőnél helyezik el. Az elhelyezés azt jelentette, hogy az a szülő gyakorolta a szülői felügyeleti

jogokat, akinek a háztartásában maradt a gyermek, a különélő szülő felügyeleti jogai pedig szüneteltek (kivéve néhány nagyon fontos kérdést, amelyekben a különélő szülő döntési joga továbbra is megmaradt). A 2014-ben bevezetett változtatás ezzel szemben a szülők megegyezése esetén alapvetőnek tekinti a különélő szülők közös felügyeleti jogát függetlenül attól, hogy a gyermek melyik szülőnél lakik. A közös felügyelet a gyermeket érintő fontos kérdésekben való döntési együttműködést jelenti, és nem feltétlenül azt, hogy a gyermek felváltva lakik mindkét szülőjénél. A per során emellett ki kell jelölni a gyermek lakhelyét.

9. ábra. A válások száma és a válás által érintett közös kiskorú gyermekek száma

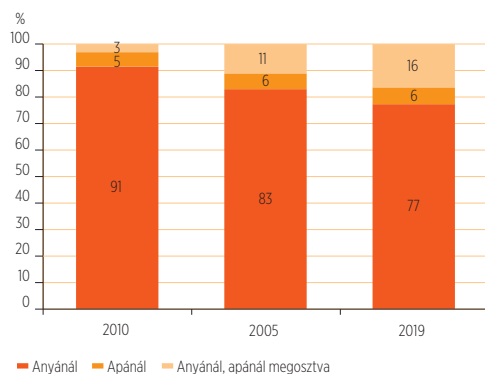

Forrás: KSH, népszozgalmi adatbázis. Saját számítás.

A válási statisztika nem alkalmazkodott a fenti változásokhoz, és a bíróságok továbbra is arra vonatkozóan szolgáltatnak adatot, hogy a gyermeket „hol helyezték el”. Ebből a megfogalmazásból nem derül ki egyértelműen, hogy a felügyeleti jogok megosztása vagy pedig a gyermek lakhelyének kijelölése kerül-e bele a statisztikába, ami félreértelmezésre adhat okot. A 10. ábrát ennek fényében kell szemlélni. Jól látható, hogy erőteljesen, 90-ről 77%-ra csökkent az anyánál „elhelyezett” gyermekek aránya. Ugyanakkor nem nőtt az apánál elhelyezett gyermekek aránya, hanem a csökkenés kizárólag a „megosztott” elhelyezés gyakoribbá válása miatt következett be. Míg 2010-ben a gyermekeknek csak 3%-áról döntöttek így, 2015-ben már 11%-uk volt érintett, 2019-ben pedig a gyermekek 16%-a. Feltételezéseink szerint ez inkább a közös felügyeleti jog gyakorlásának nagyobb mértékű elterjedését jelzi, mint a gyermekek váltott elhelyezését, amelyre vonatkozóan nem rendelkezünk bővebb információval.

ról a „megosztott” elhelyezés gyakoribbá válása miatt következett be. Míg 2010-ben a gyermekeknek csak 3%-áról döntöttek így, 2015-ben már 11%-uk volt érintett, 2019-ben pedig a gyermekek 16%-a. Feltételezéseink szerint ez inkább a közös felügyeleti jog gyakorlásának nagyobb mértékű elterjedését jelzi, mint a gyermekek váltott elhelyezését, amelyre vonatkozóan nem rendelkezünk bővebb információval.

10. ábra. A bírósági döntések megoszlása a gyermek elhelyezésével kapcsolatban

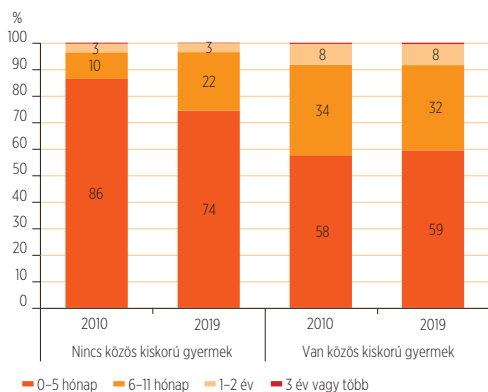
Forrás: KSH, népszozgalmi adatbázis. Saját számítás.

A házassági bontóperek hossza erőteljesen összefügg azok jellegével. Közös megegyezés esetén sokkal rövidebb a per, mint a tényállásos bontóperek esetében, amelyek során a bíróságnak a házasság megromlásához vezető folyamat egészét fel kell tárnia annak megállapítása érdekében, hogy a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott-e. A bontóperek hosszát a gyermekek életkora is befolyásolja: amennyiben a házasságból született közös gyermek még kiskorú, a házasság leghamarabb a második tárgyaláson bontható fel.

A bontóperek mintegy 67%-a fél éven belül, 94%-a pedig egy éven belül lezárul, vagyis a válások döntő többségét hamar kimondja a bíróság. Ugyanakkor amennyiben van közös kiskorú gyermek, úgy a perek 40%-a fél évnél tovább tart, ez csak 25% azon perek

esetében, ahol nincs közös kiskorú gyermek (11. ábra). Ugyanakkor tízből kilenc gyermekek házaspár esetén is lezárul a per egy éven belül. Az utóbbi évtizedekben nem történt e téren jelentős változás. Ugyanakkor a gyermektelen párok esetében nőtt a hosszabb perek aránya: 2010-ben 86%-uk még lezárult fél éven belül, míg 2019-ben már csak a 74%-uk.

11. ábra. A házassági bontóperek időtartam szerinti megoszlása a közös kiskorú gyermek lététől függően

Forrás: KSH, népmozgalmi adatbázis. Saját számítás.

AZ ÉLETTÁRSI KAPCSOLATOK ÉS A HÁZASSÁGOK FELBOMLÁSÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A 2016-os mikrocenzus adatai szerint a 15 éves és annál idősebb népesség 13%-a, a párkapcsolatban élők 23%-a élettársi kapcsolatban élt. A 2010-es években az első, együttélésen alapuló párkapcsolatok 94%-a volt élettársi együttélés (ezek egy részét esküvő követte), és csak 6%-a volt előzetes együttélés nélkül kötött házasság (lásd az 1. fejezet). Ezért célszerű figyelembe venni a válások mellett az élettársi kapcsolatok felbomlását is. A népmozgalmi adatok csak a házasságokat és a válásokat rögzítik, ezért a továbbiakban az *Életünk fordulópontjai* panelkutatás egyéni élettörténeti adatait

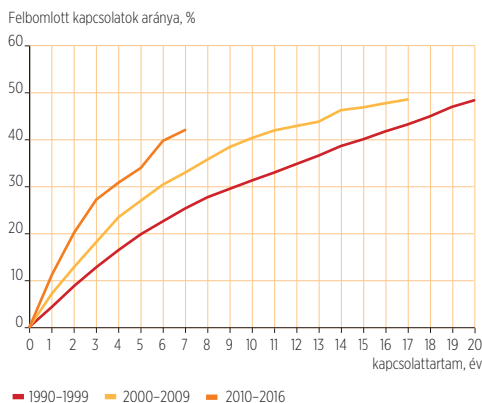
használjuk, amelyek segítségével hosszabb távon is nyomon követhetjük az élettársi kapcsolatok és a házasságok alakulását. Ezek nem teljes körű, hanem ún. survey adatok, amelyek a lakosság megkérdezésével kerültek felvételre oly módon, hogy a válaszadók reprezentálják a magyarországi lakónépességet.

Elemzésünkben az első, együttélésen alapuló párkapcsolatok – házasságok vagy élettársi együttélések – szerepelnek, amelyeket csak az összeköltözés vagy a házasságkötés időpontjától tudunk megfigyelni. Összehasonlítjuk egymással a különböző időszakokban kialakult párkapcsolatokat, melyeknek a pályája a változó társadalmi-gazdasági helyzet, párkapcsolati magatartás és értékrend következtében eltérhet egymástól.

Összességében azt látjuk, hogy az első együttélésen alapuló párkapcsolatok – amelyek lehettek előzetes együttélés után vagy anélkül kötött házasságok vagy olyan együttélések, amelyek nem alakultak házassággá – bomlékonysága növekedett (12. ábra). Míg az 1990-es években házasságot kötő vagy összeköltöző párok kapcsolatának 20%-a öt éven belül, 31%-a pedig 10 éven belül bomlott fel, a 2000-es években kezdett kapcsolatok esetében a megfelelő mutatók értéke 27, illetve 40%. A 2010 után kötött párkapcsolatok alakulását még csak viszonylag rövid ideig tudtuk nyomon követni, de az öt éven belül mért 34%-os felbomlási arány a bomlékonyság további emelkedésére utal.

A párkapcsolatok tartóssága összefügg a kapcsolat típusával (13. ábra). Az előzetes együttélés nélkül kötött házasságok stabilabbnak tűnnek, mint ha a pár házasságkötés nélkül költözik össze (attól függetlenül, hogy később összeházasodnak-e). A különbség főként az első években jelentkezik, amikor viszonylag gyorsan felbomlanak a kevésbé stabil élettársi kapcsolatok. A 13. ábra csak azt mutatja be, hogy az együttélés kezdetén házasok-e a felek, de tudjuk, hogy idővel az élettársak egy része is házasságot köt (vagy hosszú távon esküvő nélkül él a partnerével, lásd 1. fejezet).

12. ábra. A felbontott, első együttlésen alapuló párkapcsolatok aránya az együttlés kezdetétől eltelt évek száma és az összeköltözés vagy házasságkötés éve szerint

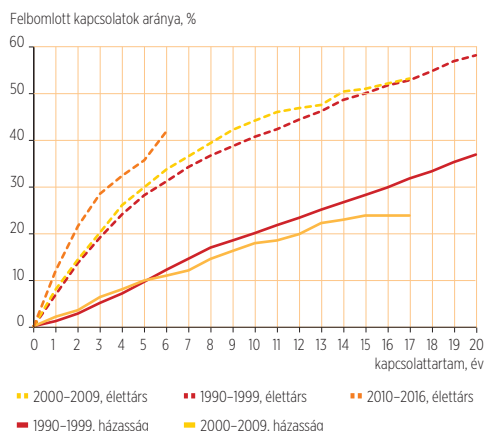
Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1-5. hullámának retrospektív adatai (2001-2017), 1990 és 2016 között kezdett első élettársi kapcsolatok vagy házasságok (n=5948). Saját számítás.

Ha a pár legalább az ötödik évfordulójukig együtt marad, utána az élettársi kapcsolatként és a házasságként indult együttlések bomlékonysága már nem tér el egymástól.

Az 1990-es és a 2000-es éveket összehasonlítva alig változott az első párkapcsolatok két típusának stabilitása. Vagyis a párkapcsolati bomlékonyság 1990 és 2009 közötti általános növekedése mögött az állhat, hogy egyre több együttlés indult élettársi kapcsolatként, amelyek az első években sokkal gyakrabban bomlottak fel, mint az előzetes együttlés nélkül kötött házasságok. Úgy tűnik azonban, hogy az élettársi kapcsolatként induló együttlések stabilitása a 2010-es években csökkent, legalábbis a kapcsolatok első éveiben. A 2010-es évek párkapcsolatainak alakulásáról egyelőre csak rövid távú adataink vannak, és olyan kevés köztük az előzetes együttlés nélkül kötött házasság, hogy a rendelkezésünkre álló adatok segítségével külön nem elemezhetők.

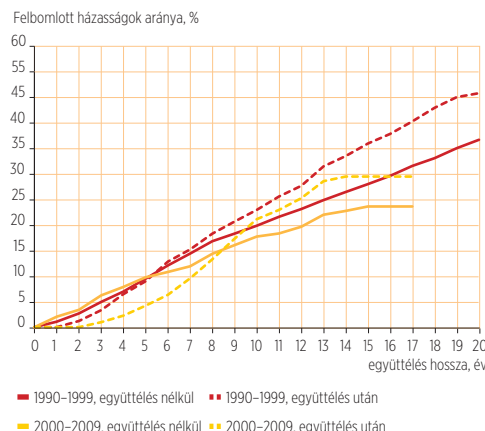
Napjainkban a legtöbb házasságot élettársi együttlés előzi meg. Az élettársi kapcsolatok egy részében a pár tagjai egy idő után össze-házasodnak – bár az élettársak egyre kisebb

13. ábra. A felbomlott első párkapcsolatok aránya a kapcsolat kialakításának éve és aszerint, hogy az együttlés házasságként vagy élettársi együttlésként indult

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1-5. hullámának retrospektív adatai (2001-2017), 1990 és 2016 között kezdett első élettársi kapcsolatok vagy házasságok (n=5948). Saját számítás. A 2010-es években előzetes együttlés nélkül kötött házasságok az alacsony esetszám miatt nem ábrázolhatók.

14. ábra. A felbomlott első házaspárkapcsolatok aránya az együttlés kezdetétől eltelt évek száma, a kapcsolat kialakításának éve és aszerint, hogy a házasságkötés előtt együtt éltek-e a felek

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1-5. hullámának retrospektív adatai (2001-2017), 1990 és 2009 között kötött első élettársi kapcsolatok vagy házasságok (n=3358). Saját számítás.

arányban és egyre később kötnek egymással házasságot (lásd 1. fejezet). Érdemes azt is megvizsgálni, hogy eltér-e a házasságok stabilitása attól függően, hogy az esküvő előtt együtt éltek-e a felek vagy sem (14. ábra). Ha a házasságkötés előtti együttélés időtartamát – az 1990-es években átlagosan 1,1 év, a 2000-es években átlagosan 1,9 év – is beleszámítjuk a 14. ábra vízszintes tengelyén ábrázolt kapcsolattartamba, csak az összeköltözés után

8–9 évvel jelentkezik az együttélés után kötött házasságok magasabb bomlékonysága. Sőt, a 2000-es években kötött házasságok esetében az első nyolc évben stabilabbnak bizonyulnak az élettársi kapcsolatként indult frigyek azoknál, amiket nem előzött meg élettársi együttélés. Úgy tűnik, az élettársi együttélés ezekben az esetekben a próbaházasság szerepét tölti be, és általánossá válásával stabilabbá teheti a későbbi házasságokat.

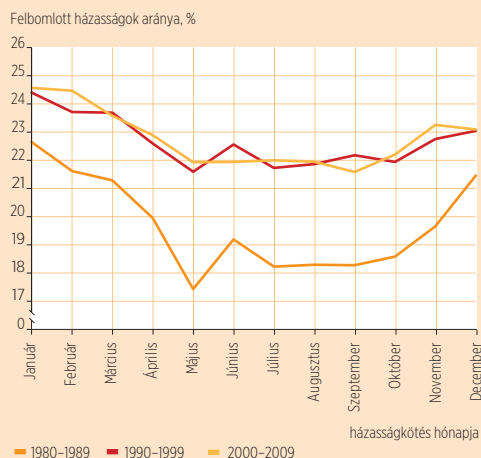
A HÁZASSÁGKÖTÉS HÓNAPJA ÉS A VÁLÁS

Bizonyos hónapok sokkal népszerűbbek a házasságot kötő párok körében, mint mások (lásd 1. fejezet 8. ábra), és – számos más tényező mellett – az esküvő hónapja is összefügg azzal, hogy később milyen arányban bomlanak fel a házasságok. A legnépszerűbb, májustól szeptemberig tartó időszakban kötött házasságok bizonyulnak a legstabilabbnak, a legnagyobb arányban pedig a télen összeházasodó párok válnak el (K2. ábra). Az esküvő hónapja és a válási arány közötti kapcsolat idővel gyengült. Az 1980-as években kötött házasságok esetében még mintegy 4 százalékpontos különbség volt a legalacsonyabb és a legmagasabb válási arányú házasodási hónapok között, ez az 1990-es és a 2000-es évekre 2,5 százalékpontra csökkent.

A különbségek mögött az állhat, hogy míg a tervezett esküvők többségét a kellemes időjárású hónapokban tartják, a kevésbé tervezett (vagy kevésbé tervezhető) okok miatt az anyakönyvvezető elé járulók nem várnak az esküvővel. Ilyen ok lehet a teherbeesés, amely jelenleg is a házasságkötés egyik fontos motivációja (lásd a párkapcsolatokról és a gyermekvállalásról szóló fejezeteket), de a 2020-as

év változásait leszámítva kijelenthető, hogy az 1980-as évekhez képest egyre kevesebb gyermeket váró, nem házas pár dönt úgy, hogy még a gyermek születése előtt összeházasodik. Az év különböző részeiben házasságra lépők elköteleződésének erőssége, a házasodás motivációi, a párok értékrendje (pl. vallásosság), élethelyzete és szociodemográfiai jellemzői is eltérhetnek egymástól, ez szintén hozzájárulhat ahhoz, hogy később elváljanak-e.

K2. ábra. A tíz éven belül válással végződő házasságok aránya a házasságkötés hónapja és időszaka szerint

Forrás: KSH, népmozgalmi adatbázis. Saját számítás.

FOGALMAK

Elvált: Az a személy, akinek a házasságát jogerőre emelkedett bírói ítélet bontotta fel, újabb házasságot nem kötött, és nem létesített bejegyzett élettársi kapcsolatot.

Élettársi kapcsolatban élők: Élettársi kapcsolatot fenntartó az a személy, aki házasságkötés nélkül, tartósan, házasságszerű kapcsolatban él együtt a partnerével, függetlenül hivatalos családi állapotától.

Nyers válási arányszám: Az adott évben jogerőre emelkedett válások ezer lakosra jutó száma egy adott populációban, az évközépi népességre számítva.

Teljes válási arányszám: A teljes válási arányszám azt mutatja meg, hogy a megfigyelt időszakban (általában egy év alatt) kötött házasságokra átlagosan hány válás jutna, amennyiben az adott naptári évben a házasságkötés óta eltelt idő szerint számított (más szóval házasságtartam-specifikus) válási arányszámok változatlanul fennmaradnának. Az eljárás arra a feltételezésre épül, hogy az adott évben házasságra lépők házasságuk minden egyes évében ugyanakkora válási kockázattal szembesülnek, mint az adott évben – különböző házasságtartam után – elvált házaspárok.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Alderotti, G., Tomassini, C. and Vignoli, D. (2020). *Antecedents of 'Grey Divorces' in Europe: The Role of Children and Grandchildren*. Econometrics Working Papers Archive 2020_08. Universita' degli Studi di Firenze, Dipartimento di Statistica, Informatica, Applicazioni 'G. Parenti'. https://ideas.repec.org/p/fir/econom/wp2020_08.html
- Brodeur, A., Clark, A. E., Fleche, S. and Powdthavee, N. (2021). COVID-19, lockdowns and well-being: Evidence from Google Trends. *Journal of Public Economics*, 193, 104346. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2020.104346>
- Fallesen, P. (2021). Decline in Rate of Divorce and Separation Filings in Denmark in 2020 Compared with Previous Years. *Socius*, 7 <https://doi.org/10.1177/23780231211009991>
- Högnäs, R. S. (2020). Gray Divorce and Social and Emotional Loneliness. In D. Mortelmans (Ed.), *Divorce in Europe: New Insights in Trends, Causes and Consequences of Relation Break-ups* (pp. 147-165). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-25838-2_7
- Központi Statisztikai Hivatal (2021). *Népmozgalom, 2020*. Statisztikai tükör, 2021. 05.05. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmozg20/index.html>
- Lin, I.-F., Brown, S. L., Wright, M. R. and Hammersmith, A. M. (2018). Antecedents of Gray Divorce: A Life Course Perspective. *The Journals of Gerontology: Series B*, 73(6), 1022-1031. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbw164>
- Mesa Vieira, C., Franco, O. H., Gómez Restrepo, C. and Abel, T. (2020). COVID-19: The forgotten priorities of the pandemic. *Maturitas*, 136, 38-41. <https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2020.04.004>

